

Mooie momenten van tact

'Op het goede moment de juiste dingen doen en zeggen, óók in de ogen van de kinderen'

Omgaan met leerlingen op school is een aaneenschakeling van 'pedagogische ogenblikken'. Momenten waarin de leraar in een 'split second' weet wat te doen of juist niet te doen. In de interactie tussen leraar en leerling komt het aan op iets wezenlijks, iets wat zich bijna niet laat omschrijven. Het is het fenomeen waarin zichtbaar en voelbaar is dat de leerkracht op het goede moment de goede dingen doet en zegt, óók in de ogen van de kinderen: Pedagogische Tact.

In de documentaire zie je meester Kanamori op een heel natuurlijke manier contact maken met de kinderen in zijn klas. Hij straalt rust en vertrouwen uit en nodigt de kinderen uit om 'zichzelf' in te brengen. Mooie momenten van pedagogische tact. Het lijkt alsof meester Kanamori er geen moeite voor hoeft te doen, alsof hij altijd zo is en niet anders weet.

- LUC STEVENS EN MARCEL VAN HERPEN

Een mens met mooie zijnskwaliteiten. Bijna jaloersmakend. Het roept direct vragen op: is Toshirō Kanamori van nature zo, bezat hij deze kwaliteiten van jongs af aan of heeft hij zich zo ontwikkeld in de loop der jaren, waardoor hij meer aanwezig is in het moment? Is het mogelijk voor elke leraar om zich zo te ontwikkelen? Of zijn er leraren die dit in zich hebben en anderen weer niet? En wat is 'dit', wat is pedagogische tact?

Laten we pedagogische tact illustreren, met twee praktijkverhalen van leraren die kunstonderricht geven. Allereerst de column van Eline Stolp, kunstenaar en docente op VO-school UNIC in Utrecht.

Beter goed gejat dan slecht bedacht

'Juf, is dit goed?' Ik krijg een groen geschilderd A4-tje te zien met witte lijnen. 'Een voetbalveld?' Abdul straalt. Ja, een voetbalveld. Enthousiast maar verlegen vertelt hij dat hij de tribunes langs de zijkant wil maken van stevig papier. Terwijl de opdracht is om je lievelingsplek te schilderen op een plat vlak en toch diepte te laten zien.

Ik zoek naar de juiste reactie. Ik wil Abdul niet ontmoedigen door te zeggen dat hij het verkeerd aanpakt. Ik weet niet hoeveel vertrouwen hij heeft in zijn eigen kunnen. 'Het is ook mogelijk om de tribunes te schilderen, zonder dat je ze hoeft te bouwen. De verf moet plat blijven.'

'Helemaal plat?' Abdul klinkt ongelovig. Als we samen de schets van Kadir bekijken, die ernaast zit, snapt hij het wel: er is een zee en een strand, achter een palmboom gaat de zon boven het water onder en daardoor is veel diepte te zien. Toch is het een plat papertje. Ook zijn andere tafelenoot Yunus laat diepte zien, door vanachter de ene doelpaal over het veld te kijken naar het andere doel. 'Daarachter komen misschien huizen of bomen,' vertelt Yunus.

Even later heeft Abdul een groot schilderij van een voetbalveld, waarbij je vanachter de ene doelpaal over het veld naar het andere doel kijkt. Daarachter rijzen tribunes op. Als de les erom ging een 'goed' schilderij te maken, zou Yunus misschien beleefd zijn dat zijn idee gepikt was door Abdul. Ik zou Abdul laag beoordeeld hebben, omdat hij geen eigen idee had kunnen verzinnen. Een ruimtelijke afbeelding maken kon hij ook al niet op eigen kracht. Geen inzicht. Snapt de uitleg niet. Wat een laag niveau!

Abdul krijgt van mij een dik compliment over het publiek in zijn tribune: een kleurige verzameling klodders en spetters. Hij schiet verbaasd in de lach. 'Wat? Geloof je me niet?', vraag ik. 'Kom hier, ik laat het je zien! De levendigheid van de stippen suggereert veel meer een luid juichend publiek dan precies geschilderde gezichtjes. Als je zelf voetbalt, zie je toch ook de gezichten in het publiek niet echt? Dat heb je hier precies laten zien!'

Het schilderij is af, maar de les is nog niet voorbij. De rest van de tijd oefent Abdul met het scheppen van perspectief door foto's van internet na te tekenen. Met zevenmijlslaarzen laat hij zijn islamitische opvoeding zonder realistische afbeeldingen voorgoed achter zich en leert hij 'overlapping' en 'afsnijding' kennen. Yunus zit ernaast, trots op zijn eigen voetbalveld én op zijn vriend. Want met zijn schets maakte hij voor Abdul die eerste grote stap mogelijk.

Eline Stolp

Mooi verhaal? Een fraai voorbeeld van pedagogische tact, van je eigen oordeel loslaten, van perspectief nemen en van het aanvoelen en laten ontstaan van Otto Scharmers 'zich aandienende toekomst'.

Lees nu ook deze column eens: hetzelfde uitgangspunt, dezelfde tekenles met een redelijk vrije opdracht en wederom twee jongens die zich laten inspireren door elkaar: zoek de verschillen!

Plagiaat in de paaseierenfabriek

Jeroen was een jaar eerder bij ons in de klas gekomen. Een jongen met een dikke bril. Op de eerste ochtend ging er niemand naast hem zitten. In de pauze kwam hij op me af: 'Hoi, wij komen vlak bij jullie te wonen.'

Hoe wist hij dat? Wie was hij? Kinderen die binnen ons dorp verhuisden en daarmee automatisch van buurtschool wisselden, hadden net zo goed van een andere planeet kunnen komen. Ik duwde hem weg en begon een gesprek met Frank, met wie ik eigenlijk nooit praatte. Nog diezelfde week werd Jeroen mijn buurman en mijn beste vriend.

Aan het eind van groep 4 keken we allemaal met argusogen naar het lokaal voor het volgende leerjaar, het lokaal van juf-frouw H., berucht om haar strengheid. Eenmaal in haar klas bleek het voor mij persoonlijk mee te vallen. Tot Pasen. In de 'Goede Week' mochten we tekenen. Kuikens, eieren en paashaizen met mandjes verschenen er op papier. Jeroen bracht het hele paashaasverhaal een slag verder: hoe kwam dat beest aan die gekleurde eieren? Hij verzon een paaseierenfabriek. Zes, zeven, acht ovaal tekende hij. Daartussen verscheen een eerste haas met een pot verf.

Mijn potlood hing nog in de lucht boven het papier. Ik rolde een keer met mijn hand over de kleurpotloden in mijn doosje. Ik keek naar Jeroens blaadje. En toen wist ik het ook: ik legde mijn vel papier overdwars en begon één enorm ei te tekenen. Daarlangs kwam een steiger te staan met noest werkende haasjes erop. Geen egaal groene of blauwe eieren schilderden ze, zoals bij Jeroen, maar kleurige slingerpatronen, zo goed en zo kwaad mogelijk met de kromming van het ei mee.

Jeroen bekeek wat ik aan het doen was. We vertelden elkaar wat er gebeurde op onze tekeningen. Al snel overtroefden we elkaar met nieuwe hachelijke situaties waaraan wij onze hazen blootstelden. We lachten. Op Jeroens vel botsten er twee tegen elkaar op, waarbij de potten verf over de vloer stroomden. Bij mij bungelde een haas aan een bergklimmerstouw vervaarlijk van links

naar rechts. Bij ons allebei brak tenslotte een eierschaal en piepte er een kuikenkopje naar buiten.

Opeens stond de juf voor ons tafeltje. Ze pakte onze tekeningen op. 'Wie heeft wie nagedaan?', vroeg ze. We hielden onze mond. 'Het zijn heel andere tekeningen', probeerde één van ons. Met iets meer druk vertelden we dat we het allebei verzonnen hadden. Dat kon niet, besliste de juf. Ze ging voor het bord staan en hield de tekeningen omhoog: 'Wie denken jullie dat dit verzonnen heeft?'

Op dat moment ging er een andere dynamiek spelen – de sociale dynamiek waarbij een outsider altijd een outsider blijft. De klas viel Jeroen af en mij bij. Hij kreeg een onvoldoende, ik een pluim. Ik durfde niets te zeggen, maar voelde me afschuwelijk. Een verrader door te zwijgen.

Geert Bors

Deze twee verhalen verschenen naast elkaar in het blad Egoscoop (maart 2012) en laten zien hoeveel verschil het optreden van een leerkracht kan maken: in Geerts klas stond duidelijk een andere juf, met een andere aanpak, andere kwaliteiten en een andere visie op waar het uiteindelijk om draait in de klas.

De gang naar een situatie die in zekere zin problematisch gevonden wordt door allebei de leerkrachten, is in beide verhalen precies hetzelfde: in de kunstzinnige les beginnen leerlingen ideeën van elkaar 'over te nemen'. Hoe reageer je dan als leerkracht?

Beide leerkrachten maken een overweging over wat zij zien als een inhoudelijke kern van hun vak, namelijk een streven naar kunstzinnig inzicht, kwaliteit en originaliteit. Maar is dat vakinhoudelijke kwaliteitscriterium het belangrijkste om te komen tot leren?

Bij Eline staan haar inlevingsvermogen en tact op de voorgrond, met als resultaat een prestatie waarbij Abdul boven zichzelf uitstijgt, en – ook belangrijk – waarbij de relatie tussen Yunus en Abdul een extra dimensie krijgt.

De juf van Geert kiest ervoor wat zij ziet als een grensoverschrijdend geval op inhoudelijke gronden af te straffen. Ze gaat daarbij voorbij aan de overwegingen en de gevoelens van de twee vrienden, door hen niet wezenlijk te bevragen over hun keuzes, hen vervolgens openlijk terecht te stellen en de klas partij te laten kiezen. Als ze niet zo'n goede vriendschap hadden, had het zelfs kunnen leiden tot een scheur in de relatie tussen de jongens.

Dan liever Eline. Met haar verhaal als voorbeeld krijgt het begrip pedagogische tact prachtig gestalte.

Pedagogische tact kan omschreven worden als een bijzonder moment van interactie, waarop een leraar het juiste weet te doen op het juiste moment, ook in de ogen van zijn leerlingen. Hij of zij weet zo een chaotische situatie terug te brengen tot een (nieuwe) balans, die aangevoelt wordt voor alle aanwezigen.

Tact leer je niet in een cursus of via een methode, maar is een gevolg van persoonlijke ontwikkeling en een bijpassende open houding. De leraar heeft zicht op zijn leerlingen en wat deze nodig hebben. Tact gaat ten diepste om het leren zien van de kwaliteit van de ander.

Tact heeft een grote mate van spontaniteit in zich, van flow, van volledige aandacht en helemaal aanwezig zijn in het moment. Wát je op zo'n moment precies doet of zegt (of juist nalaat te doen of te zeggen) is niet te registreren of voor te bereiden. Ingestudeerde tact is geen tact. Maar je kunt er wel naar streven dergelijke momenten vaker te laten plaatsvinden.

- door je bewuster te worden van je eigen kwaliteiten en valkuilen;
- door te leren meer aanwezig te zijn in het moment;
- door sneller en natuurlijker het perspectief van de ander te kunnen aanemmen;
- door te leren de stemmen van het oordeel, het cynisme en de angst achter je te laten en daarvoor in de plaats een open geest, open hart en open wil in te zetten.

Dat is wat we bedoelen met het ontwikkelen van pedagogische tact. Dan zul je zien hoe jouw tact glans geeft aan relaties en onderwijs.

Luc Stevens en Marcel van Herpen zijn de grondleggers van de trajecten Pedagogische Tact en Pedagogisch Leiderschap bij het NIVOZ, het Nederlands Instituut voor Onderwijs- en Opvoedingszaken. Zie www.nivoz.nl

Literatuur:

The tact in teaching - Van Manen, 1991.
Flow - Csikszentmihalyi, 1991
Presence - Senge, Jaworski, Scharmer e.a., 2004
Zin in school - Stevens (red.), Beekers, Evers, Wentzel en Van Werkhoven, 2004.
Theory - Scharmer, 2007.

Oneigenlijk

● School als productiebedrijf of als leergemeenschap? Een oneigenlijke tegenstelling, want in een sterke gemeenschap kan wel degelijk veel geproduceerd en goed gepresteerd worden. Immers, in een 'community' hebben mensen een gemeenschappelijk doel en werken zij vanuit gemeenschappelijke waarden. Het is voor ieder lid van die gemeenschap duidelijk waartoe er samengewerkt wordt en welke opbrengsten men gezamenlijk wil realiseren.

De Japanse onderwijzer Kanamori laat haarscherp zien hoe van je klas en van je school een hechte gemeenschap kunt maken en waar het in die school dan wezenlijk om zal gaan.

Dat levert verbluffende opbrengsten op. Met groot respect voor de rechten van kinderen, voor hun kracht en hun mogelijkheden, weet hij iedere leraar te raken. Er wordt hard gewerkt in dit 'bedrijf'. Je ziet kinderen, die als volwaardige leden van de gemeenschap hun rol vervullen. Ze beschikken over competenties waar je als volwassene jaloers op wordt. Het is niet geheel nieuw wat Kanamori ons laat zien. Grote pedagogen zoals John Dewey, Célestin Freinet en Janusz Korczak gingen hem voor. Hun boodschap blijkt ook in de 21e eeuw uiterst actueel. Daarom is het mooi dat niet alleen leraren Mr. Kanamori kunnen ontmoeten en door hem geïnspireerd raken, maar ook directieleden en bestuurders van

scholen. Samen moeten we ons voortdurend bezinnen op de keuzes die gemaakt moeten worden in de gemeenschap die een school is.

En dat 'samen' gaat wat mij betreft nog verder: mét de kinderen, die niet alleen leren voor later, om ooit een volwassen mens te worden, maar die nú al een volwaardig mens zijn. Burgerschapsvorming is niet bedoeld voor over tien of twintig jaar, maar voor vandaag.

Arie de Bruin en Paul Boersma, Bestuursraad Academiecentrum voor christelijk onderwijs

Onbegrensd

● Wij volwassenen denken dat wij dingen aan kinderen moeten leren. Kijk eens goed naar een kind. Een kind denkt onbegrensd. Alles is mogelijk. Ik ben Superman, ik ben profvoetballer. Ik vlieg... zie je me, ik vlieg...

Een kind kan in zijn eentje de hele wereld verbeteren! Als kleuter is ook nog niks een probleem. Een meisje van vier huppelt naar een ander meisje op het schoolplein. 'Kom je bij me spelen?' 'Nee, ik vind jou stom', 'Oke' en ze huppelt door naar een ander meisje...

Waar hebben wij ons de gedachte gegeven dat wij onze kinderen iets kunnen leren? Het is toch gewoon andersom. Wij

kunnen leren van de kinderen. Onbegrensd denken, denken in mogelijkheden, niet oordelen, eerlijk en direct. Wij volwassenen leren het ze af. Wat leren we ze af? Het leven te leven!

Al vaker is gezegd, voor de allermoeilijkste baan in het leven is geen opleiding nodig. Het opvoeden van kinderen. Maar opvoeden...? Het zou meer begeleiden, inspireren, ondersteunen moeten zijn. Ook is het belangrijk om in te zien en begrijpen dat we meer overeenkomsten hebben dan verschillen. De overeenkomsten verbinden ons en maken jong en oud samen sterk. Dan hoeven we de verschillen ook niet meer te veroordelen. Dat is ook wat we met Checkitin!

de jongeren laten ervaren. Hoe zou het zijn, een wereld zonder oordeel?

In meester Kanamori heb ik bovenstaande herkend. Ik ben zeer geraakt in zijn oprechtheid en echtheid. Zijn authenticiteit, dat is wat kinderen in hem herkennen en hem zijn (natuurlijke) gezag verleent. Hij begeleidt, inspireert en ondersteunt de kinderen in zijn klas. Zijn visie is van zo'n eenvoudige, vanzelfsprekende schoonheid. We hadden het allemaal zelf kunnen bedenken. Meester Kanamori heeft het gedaan en gelukkig kunnen we dat via de documentaire zien. Maar ik weet zeker dat wij in Nederland ook onze Kanamori's hebben. Via het platform